

Farkas Attila Márton - Mund Katalin: Az egészség és a tisztaság mint új vallási cél

"A héberek szerint mindnyájan az eredendő bűnnel születünk meg, amit Ádámtól örököltünk. Tény, hogy amikor az ember a földre jön, szennybe mártják. Ezért türehetetlen az, amit életnek hívnak. Ha aztán valaki ezt nem lényé tisztátalanságának fogja fel, hanem a külvilág tulajdonságának, akkor olyan örület keletkezik, mint amilyen Tisztáné...Tisztáné, mondom, a szennyet a külvilágba vetítette, egész nap súrolt, kefélt, forrázott, szappanozott, dörzsölt és takarított. Mintha valami aszkétikus gyakorlatot végzett volna, önkínzása árán. Bárgyú aszkézis, mert ebből legfeljebb elmebaj lesz, más nem...Mainapság ez az elmebaj növekvőben van. Alig múlik el hét, hogy ne találjanak ki új tisztítószert, és a gyógyászatba ne vezessenek be új higiénikus módszereket. Gondolkozásának középpontja a háború a piszok ellen. Semmit sem tud oly tisztelettel kiejteni, mint azt, hogy: tiszta asszony. Ez annyi, mint élve fog a mennybe szállni és örök időkre zsoltárokat fog énekelni. Háború a kilincsek, a tányérok, a lábasok, a törlőruhák, a bőre, haja, körme, lába, az asztalok, a székek, a szőnyegek, az ablakok, a padló, a bili ellen, de semmi ellen sem annyira, mint végbélnyílása és vizeledőszerve ellen, amelyek a tisztátalanság főfészkei. Okkulttá itt válik, ez az, ami leginkább vonzza és taszítja egyszerre."

(Hamvas Béla: Bizonyos tekintetben¹)

Az ismert világtörténelemben még soha nem volt jellemző az egészségnek és a higiénának az a fajta tisztelete, amit ma tapasztalhatunk a nyugati társadalmakban. Sem a Nyugat előző periódusaiban nem találunk ehhez foghatót (még az antik korban sem), sem pedig más kultúrákban, amelyek közül pedig jónéhány rendelkezett a tisztálkodás olyan kifinomult eszközeivel, mint pl. a fürdők, gondoljunk csak az arabokra vagy a távolkeleti kultúrákra a maguk fénykorában. Elég bekapcsolni a televíziót, s reklámok százai tájékoztatnak a számtalanféle szappanról (minden bőrtípusra, testrésze más és más), desodorról, intim és tisztasági-betétről, stb. A tisztálkodás összefonódott a gazdasággal is, szinte korlátlan piacot teremtve az erre specializálódott gyártóknak. A piac pedig új igények bevezetésével - köztudottan - mindig tovább bővíthető.² A napi minimum kétszeri zuhanyozás, a mindennapi hajmosás és egyéb szokások mind azt mutatják, hogy a tisztálkodás fokozatosan elrugaskodva eredeti funkciójától mára már kulturális kötelezettséggé, az etikett részévé vált.

Ettől a tisztaság-kultusztól természetesen elválaszthatatlan az egészség kultusza. Egyre szélesebb körben terjed az esti/reggeli kocogás, számtalan fitness centrum, sport club nyílik, ahol egyszerű emberek is "jó formába" hozzák testüket. Reform szakácskönyvek tömege jelent meg, s a táplálkozás egyfajta tudománnyá vált, melynek új fogalmait, szakkifejezéseit az átlag háziasszonynak is el kell sajátítania (pl. a koleszterin szint, vagy a száj ph-értéke). Azonban az egészség-kultusz sem csupán a test fiziológiai karbantartására illetve a táplálkozási szokások módosítására irányul, hanem mindezek mellett a társadalmi és kulturális szokások megváltozását is magával hozta. Gondoljunk pl. a - főként az USA-ban tapasztalható - már-már hisztérikus színezetet öltő dohányzás elleni kampányra, vagy a rolleren és görkorcsolyán közlekedő (főként nyugat-európai) üzletemberekre és nyugdíjasokra.

¹ Hamvas 1991: 344.

² Ennek klasszikus példája a szájvíz. Ti. a szájszag behozása a köztudatba egyszerű reklámfogás, amely egy soha nem volt új tisztálkodási termékfajta számára nyitott piacot.

A tisztaságnak és az egészségnek ez a mindenáron való hajszolása természetellenes, méghozzá a szó legszorosabb értelmében. Kialakulásában valószínűleg fontos tényező a késő ipusztuáialis, posztipusztuáialis társadalmak megszületése. Hogy egy elcsévelt közhellyel éljünk: A betonrengetegben, amikor fél órát kell utazni, hogy - jóllehet beteg levelű, de mégiscsak - fákat lássunk, amikor táplálékaink java génkezelt, tartósított, mesterséges színezékekkel és ízekkel ellátott, nem csoda, hogy az ember elidegenedik a környezetétől. A tisztálkodás ebben a környezetben már szinte a neurózis formáját ölti, mivel a kényszeresség tüneteit mutatja, s a kényszeresség révén pedig még ritualizálódik is. Az ember testének minden porcikáját hihetetlen körütekintéssel és alapossággal csutakolja le naponta akár többször is, valamint a környezetében is kíméletlen harcot vív a tisztaságért. Ugyancsak szinte kényszeresen ügyel külsejére, fogyókúrákkal, edzésekkel sanyargatja testét. Nyilvánvalóan azonban itt nem a vallásokból jólismert önsanyargatással állunk szemben. Ott ugyanis az aszkézis jutalma a spirituális üdvözülés volt, manapság viszont ez az új típusú aszkézis magáért a testért folyik, azaz valamiféle evilági boldogulásért, amelyben a testnek egyre kitüntetőbb szerep jut: a jó megjelenés, azaz az "eladható" én. A kényszeres tisztálkodás, a higiénia a társadalom kollektív kontextusában nyeri el sajátos kultikus, sőt: vallási értelmét.³ Bizonyos új vallási mozgalmakban (pl. a New Age irányzataiban) pedig már expliciten a vallás céljává válik.

Az egészség és a tisztaság kultusza a társadalom legfelsőbb szféráit is áthatja. Vegyük például a politikai életet, ahol a betegségek vállalása radikális változáson ment keresztül az elmúlt évtizedekben. A hatvanas években a test kóros működése még a legféltettebb titkok közé tartozott. Köztudott például, hogy J. F. Kennedy háborús eredetű gerincserüléséről a szűkebb családján kívül senki nem tudott, pedig az elnök olykor mozdulni sem tudott a fájdalomtól. Ronald Reagan vastagbélproblémájáról viszont már teljes részletességgel tájékoztatott a média. Az utóbbi időkben pedig az állami vezetők egészségi állapota közérdekű információvá lépett elő. Ám itt nem pusztán arról van szó, hogy az állam polgárainak joguk van tudni, hogy az általuk megválasztott személy képes-e ellátni a feladatát. Mivel ugyanis az állam vezetői az állam képviselői, úgy betegségük is szimbolikus jelentőséggel bír az országra nézve. Tehát nem elsősorban a korkép fontos az állampolgárnak, hanem, hogy országa szimbóluma egészséges legyen, erős, mert akkor azt a benyomást kelti, hogy az ország is virágozni fog. Ilyenformán egy politikai vezető a hajdani szakrális király szerepében tűnik fel, akinek betegsége az ország sorvadásával párhuzamosan fejlődik, akár csak a Grál-legendában. Így például Antall József betegsége szinte összefort az MDF sorvadásával.⁴

A mai nyugati kultúrában tehát a Higiénia és annak ikertestvére az Egészség, a legnagyobb bálványok közé tartozik. Ez egyaránt megnyilvánul mind a politikai, mind a társadalmi, mind pedig privát életben, s amint láttuk, több szegmensében már szakralizálódott is. Így nyugodtan kijelenthetjük: e kultuszt amolyan jelenkori kvázi-vallási jelenségként is lehet értelmezni. Persze egy ilyen kijelentés óhatatlanul felveti a vallás definiálásának problémáját. A társadalomtudományok - elsősorban is a vallásszociológia illetve a kulturális antropológia - képviselői szinte tudományáguk születése pillanatától kezdve próbálják

³ Végsősoron Freud ismerte fel elsőként a neurózis és a vallásos érzület, ill. gondolkodás közötti összefüggést, amikor a vallást az emberiség kollektív gyermekkori neurózisaként értelmezte. Erich Fromm gondolta tovább a kérdést: "A neurózist felfoghatjuk egyéni vallási formaként is, pontosabban a vallás primitív formáihoz való visszatérésként... A modern ember külsőségei mögött a vallás megszámlálhatatlanul sok individualizált, primitív formáját fedezhetjük fel. Ezek jelentős részét neurózisnak nevezzük, de akár bizonyos vallásokkal is azonosíthatjuk őket: ilyenek az ősök kultusza, a totemizmus, a ritualizmus, a tisztaságimádát stb." Fromm 1995: 29.

⁴ Erről lásd Csókay 2000.

meghatározni, mit is érthetünk vallás alatt. A megközelítések többsége leegyszerűsítve a "szent" és a "profán" szféra megkülönböztetését állítja definíciójának középpontjába.⁵ Ha (jobb híján) elfogadjuk ezt a szemléletmódot, akkor mondhatjuk azt, hogy az egészség és tisztaság vallási jelenséggé váltak, hiszen korunkban már nem pusztán hétköznapi értelemben vett célok, hanem - mint azt majd látni fogjuk - attól elrugaszkodtak, szimbolikus jelentésekkel lettek felruházva, kollektív képzetek kapcsolódtak hozzájuk, sőt már-már transzcendenssé, emberen túlivá, vagyis tehát vallási céllá váltak.

Christopher Lasch híres könyvében, "Az önimádat társadalma"-ban, melyben a szerző az amerikai társadalomban a hatvanas években bekövetkezett pszichológiai fordulatot elemezi, a következőket találjuk: *"A huszadik század szorongástól, depressziótól, homályos hiányérzetektől, belső ürességtől gyötört "pszichológiai embere" nem személyisége felnagyítására és nem is lelki transzcendenciára vágyik, hanem lelki békére."* A gyógyítókhoz *"fordul abban a reményben, hogy elérni a megváltás modern megfelelőjét, a "lelki egészséget". A terápia mind az életerős individualizmus, mind pedig a vallás egyenes ági leszármazottja, ám ez nem jelenti azt, hogy a "győzelmes terápia" a maga jogán vallássá vált volna. A terápia antivallás.(...) Aligha jut eszükbe (...), hogy arra bátorítsák a páciens, rendelje alá szükségleteit és érdekeit valaki másnak, egy rajta kívül álló ügynek, hagyománynak."*⁶ Nos, szerintünk Laschnak abban kétségtelül igaza van, hogy az egészség és tisztaság kultuszában nem jelennek meg az olyan "hagyományos" vallási célok, mint pl. az Istennel történő egyesülés, a misztikus értelemben vett megvilágosodás és hasonlók. Itt *maga* a tisztaság és egészség elérése a legfelsőbb cél, aminek alárendelődik a "hívő". Márpedig éppen ez teszi a terápiát vallássá. Jelen írásunk így részint egyfajta polémia Lasch írásával, minthogy arra teszünk kísérletet, hogy e fenti tézist bebizonyítsuk. Ráadásul amellet, hogy a higiénia illetve az egészség kultikus - s ezen keresztül bizonyos fajta vallási-vallásos formákat kezd öltetni, e kultusz, mint azt már említettük, kiemelt szerepet kap bizonyos új vallási irányzatokban is. Itt elsősorban az olyan nem-keresztény spirituális mozgalmakra, ezoterikus irányzatokra gondolhatunk, mint a New Age, a Nyugaton egyre divatosabb buddhizmus (amely az előbbinek számtalan elemét átvette, sőt azzal egyfajta kulturális szimbiózisba került), vagy éppen a scientológia, a természetgyógyászat, az agykontroll, illetve a jóga. Így tehát, amikor a nyugati ember egészség és tisztaság kultuszáról beszélünk, akkor voltaképpen kétféle dolgot is érintünk: egyrészt magának e kultusznak a meglétét, annak meghatározó, kultúránk szerves részét képező mivoltát, másrészt viszont ennek a kultusznak bizonyos tényleges vallási formákon belüli megjelenését, illetve kiemelt szerepét. E két jelenség természetesen egymással szorosan összefügg, mivel mindkettő a jelenkori nyugati kultúra része, sőt jellegzetes sajátja. A tisztaság és egészség kultusza és a kultúra kapcsolatát így kétféleképpen közelíthetjük meg: 1. A vallás mint a kultúra szerves része, természetesen követi a kultúrát, abba ágyazódik bele. 2. Maguk ezek az új vallási formák az egészség és tisztaság kultusz szakralizált, spirituális megjelenési formái. Eme két megközelítés között nem kell és nem is lehet választani, valószínűleg mindkettő egyformán s egyszerre érvényes.

A nyugati kultúrára jellemző tisztálkodás a XIX. század második felében válik egyre általánosabbá. Ebben valószínűleg nagy szerepet játszottak az orvostudomány felfedezései, különösképpen a mikroorganizmusok (bacilusok, kórokozók), amelyek számos fertőzőes megbetegedést, és nem ritkán halált okoztak. S melyekről Pasteur, Semmelweis és kortársaik bebizonyították, hogy egyszerű tisztálkodás, higiénia segítségével legyőzhetőek. Ezzel a

⁵ Így például Durkheim (1915: 47.) meghatározásának központi elemét a szent és a profán közötti különbségtetés alkotta, Goody (1961: 155.) természeti és természetfeletti szférákat említ, Spiro (1966: 96.) az emberi/emberfeletti, Robertson (1970: 47.) az empirikus/empirikus-feletti fogalmpárral operál, Horton (1960: 211.) pedig "az emberi társadalom keretein túl"-ról beszél, stb.

⁶ Lasch 1996: 29-30.

tisztálkodás szinte mindent gyógyító csodaszerré változott, s alternatív gyógymódok jelentek meg, amelyek eme új felfedezésre építették a kezelést. Szemléletes példája ennek Sebastian Kneipp víz-kúrája, amely pusztán hideg és meleg vizes fürdők, borogatások, gőzölések, stb. alkalmazásával számtalan betegség gyógyítását igéri. A hagyományos orvoslásban azonban természetesen továbbra is a kémiai szerek alkalmazása maradt a domináns, az alternatív gyógymódok legfeljebb csak kiegészítették a kezelést. Alternatív mivoltuknál fogva azonban már a századelőn az okkultizmus és ezotéria iránt érdeklődők figyelmének középpontjába kerülhettek, mint sok más alternatív, vagy divatjamúlt tudományos eljárás, így például a delejezés, vagy a köpölyözés. Mindazonáltal a századeleji okkultizmus világában a gyógyulás/gyógyítás csak elhanyagolható szerepet játszott, hangsúlyossá az ezoterikus vallási mozgalmakban csak a huszadik század második felében vált, a kultúra változásával párhuzamosan. Azaz amint az egész kultúránk meghatározó tényezőjévé vált a tisztaság és egészség, úgy jutott egyre nagyobb szerephez a nyugati ezoterikus irányzatokban is.

Azt azonban le kell szögeznünk, hogy a modern tisztaság és egészség kultusza, a higiénie jelenkori "vallási" megjelenése, és a majd minden vallásban - pontosabban a hagyományos vallásosságban - meglévő tisztálkodási aktusok merőben más tartalmú és jellegű dolgok. Ez utóbbinál ugyanis a tisztálkodás elsősorban is *rituális* aktus, annak a tényleges higiéniahoz vagy csak kevés köze van, vagy egyáltalán semmi köze nincs.⁷ Emellett a másik fő különbség: a tisztálkodás aktusa, illetve a "tisztaság" fogalma, eszméje, ill. az ezzel összefüggő dolgok a legtöbb vallásban ugyan fontos szerepet játszanak, ám a hagyományos vallási formákban a tisztálkodás valamiféle magasabb szellemi vagy lelki cél elérésére szolgáló *rituális eszköz*, s fő funkciója *előkészíteni* a hívőt a vallásgyakorlás (ima, meditáció, stb.) során a vallási cél (kapcsolat Istennel, üdvözülés, megvilágosodás, stb.) elérésére. Vagyis előfeltétel és nem lényeg, eszköz és nem cél. Ezzel szemben a tisztaságnak az a jelenlegi kultusza, amiről beszélünk az említett "kvázi vallás" célja és lényege. Ugyanakkor persze a rítus ez utóbbinál is megjelenik.

Az ezoterikus (nem keresztény) új vallási mozgalmakban megjelenő tisztaság és egészségkultuszhoz először "tudósként" úgy közelítettünk, hogy megkíséreltük valamiféle tipológiába rendezni, jellemzők szerint csoportosítani hit-elemeiket. Próbálkozásaink azonban rendre kudarcot vallottak. A New Age irányzatainak egyik jellemzője, hogy közöttük a határok elmosódtak, a "hívők" meglehetősen rugalmasan, könnyedén változtatják illetve válogatják össze a vallási elemeket aszerint, hogy igényeiknek, várakozásaiknak éppen mi a legmegfelelőbb. Ebből kifolyólag bármiféle kategorizálás csak felszínes lehet. A valóságban ezen irányzat követői egy szinkretista rendszerben hisznek, ahol a keleti vallások nyugatizált elemei jól megférnek az indián, a kelta, az ősmagyar sámán és egyéb hagyományokkal, mindezt pedig tudományos beszédmód illetve a modern tudomány egynémely (félígelfogott, átértelmezett) eredménye fűszerezi. Az irányzatok elkülönítése legfeljebb e vegyeslevesben lévő arányok különbségéből adódhat. Jobbnak láttuk tehát, ha nem bajlódunk az aprólékos osztályozással, inkább az alapvető hit-elemeket gyűjtöttük össze. Ennek alapján elmondható, hogy legyen bár szó homeopátiáról vagy aromaterápiáról, reikíról vagy kineziológiáról (és

⁷ A hagyományos vallási formákban megjelenő tisztálkodás-tisztaság és a modern tisztaság ideái - az előbbi "puszta rituális mivoltán" kívül - abban is különböznek egymástól, hogy mást jelölhet a tisztaság, ill. a tisztátalanság fogalma. Számos példát lehetne hozni különféle kultúrákból. Egy ilyen példa: a beduinok étkezés előtt sohasem mosnak kezet, ellenben étkezés után szigorúan betartják a kézmosást. Ez - szemben a nyugati higiénie felfogásával - azt sugallja, hogy a tisztátalanságot az étel jelenti, és nem a környezet szennye. Persze egészen más kérdés, hogy a különféle ősi vallások rituális tisztálkodási szokásai eredetileg minden bizonyal praktikus szabályok is lehettek, sőt ezek létrejöttét nagyon is gyakorlati dolgok kényszerítették ki. Így pl. a Mózes Öt Könyvében olvasható, mára már tisztán rituálisként létező tisztasági szabályok eredetileg a nomád, sivatagban pásztorkodó zsidó törzsek életkörülményeinek köszönhetően jöttek létre.

még sorolhatnánk a különféle gyógyászati irányzatokat és praktikákat) szinte kivétel nélkül mindegyikük az alábbi világkép alapján képzelel el a gyógyítást, gyógyulást: A világban létezik egyfajta "életerő" vagy "egyetemes energia" ("Qi" vagy "Chi", "Prana", "Mana" - az elnevezés irányzatoként változik), ami jelen van a növényekben, állatokban, a vízben, a kövekben, az élelmiszerekben, a levegőben és egyáltalán mindenben a bolygónkon. Ezt az "életenergiát" "csakráinkon", "auránkon" illetve táplálkozással és légzéssel juttatjuk be a szervezetünkbe. Testünket energia vezetékek hálózák be, ezek gondoskodnak arról, hogy szerveink megfelelő energia ellátást kapjanak. Mivel az életenergia átáramlik a csakrákon is, befolyást gyakorol lelki és szellemi állapotunkra. Egy egészséges testben egyenletesen áramlik az életenergia és a két erő a "Yin és Yang" egyensúlyban vannak. Ha az energia vezetékek eltömődnek (stressz, egyéb pszichikai problémák, helytelen táplálkozás vagy esetleg előző életekben elkövetett bűnök miatt), felbomlik az egyensúly, amit a betegségek megjelenése követ. Éppen ezért a legfontosabb feledat a betegségek megelőzésében az energia vezetékek tisztántartása, illetve a test, lélek, szellem harmóniájának fenntartása. A gyógyulásra illetve a betegség megelőzésére irányuló praktikák három típusba oszthatók, attól függően, hogy a test, a lélek avagy a szellem szférájában fejtik ki elsődleges hatásukat.

E hármasszféra ugyanakkor nem csupán ezekre az új vallási elképzelésekre vonatkoztatható, hanem segítségével a nyugati kultúra egészére jellemző általános tisztaság és egészség kultuszt is leírhatjuk. A tisztaság és az egészség kultuszának így tehát három szintjét különíthetjük el, úgymint: 1. Külső higiénia 2. Belső higiénia 3. Szellemi higiénia Az első szint az egész társadalomra érvényes. A második szint átmenetet képez: habár a társadalom nagy részére jellemző, itt már megtalálhatók azok az elemek, amelyek kimondottan az az említett új vallási mozgalmak világa felé mutatnak. A harmadik szint azután már "igazi" vallásos szféra, az új vallási cél végső, legmagasabb formája.

A *külső higiénia* lényegében a testi megjelenés, ápoltság, szépség. Az én megnyilvánulásaiban a test az észlelhető forma, ami benyomást kelt. A test mint egy árulkodó jel, még akkor is beszél rólunk, ha ezt egyébként nem igazán akarnánk. Amikor először találkozunk valakivel, semleges, banális témákat és közhelyeket hangoztatunk, így próbáljuk "megúszni" az interakciót, ám a testünk leleplezi személyiségünket. Külsőnk voltaképpen belsőnkéről beszél, sőt szándékaink ellenére módosítani tudja kommunikációs szituációinkat, meghazudtolva szavainkat. Természetesen megpróbáljuk feloldani ezt a problémát és erre különböző stratégiák állnak rendelkezésünkre. Például megváltoztatjuk testünk megváltoztatható részeit (a nők a szájukat rúzssozzák, festik magukat, híznak, fogynak, a férfiak bajuszt, szakált növeszthetnek, testépítő szalonokba járhatnak, stb), ám minden hiába, testünk gonosz manóként leleplezi valónkat. Ezért a test örökké hálás piaca lesz a fogyasztói kultúrának, mivel újabb és újabb "megoldásokat" kínálva az örök fiatalság és ápoltság ígéretével kecsegteti a vásárlókat.⁸ A "valósítsd meg önmagad" igen divatos szlogenje mögött valójában a teljesen egyforma, szép, fiatal egészséges emberkép elérésének rejtett célja húzódik meg. Kvázi vallásossá viszont ott válik a dolog, amikor is az emberrel elhitetik, hogy legyőzheti a betegségeket, a szenvedést és a halált, amennyiben bizonyos rítusokat elvégez. Egyébként ha figyelemmel kísérjük a reklámokat, az is kiderül, hogy voltaképpen nem önmagában a tisztaságnak, mint olyannak, az elérése a cél.

A *belső higiénia* az egészség kultuszát nevezzük, mivel az végsősoron nem más, mint a higiénia átvitele egy finomabb, mélyebb szintre. Itt már nem csupán a külsőleg alkalmazható kozmetikumok kapnak szerepet, hanem az egészséges táplálkozás, az életreform, a természetgyógyászat, stb. Ezt a szintet célozza meg a reklámok azon típusa is, amely az áruk egészséges voltát bizonygatja. Az egészség megőrzése itt már nem csupán egy

⁸ A test szerepét a fogyasztói kultúrában sokan feldolgozták már. Lásd pl: Featherstone 1997, Turner 1997.

társadalmi elvárásnak való megfelelést jelent; az egészség itt nem más, mint egyfajta kiválasztottság jele. Aki egészséges (valamint szép, és fiatal), az már itt a földi életben üdvözülni, hiszen majd minden téren sikereket tud felmutatni. A betegség ezzel szemben a kudarc, a sikertelenséggel függ össze, azaz az "elkárhozásra" utaló jel - sőt, azzal mintegy azonos.

Ennek megfelelően ezen a szinten már megjelennek a "vallás papjai" is, az orvosok, illetve a természetgyógyászok. Ők közvetítenek a transzcendens misztikum és a hívők között. A modern orvostudomány azonban amolyan "bürokratikus egyházzá" szerveződött, a tudásáról, szakértelméről elhitette, hogy azok ezoterikus tanok, amelyeket a laikus hívők fel nem foghatnak. A tudományuk így eltávolodott a hétköznapoktól, transzcendenssé vált. A természetgyógyászok ezzel szemben valamiféle varázslói, vagy olykor prófétái a vallásnak. Főként amikor propagandisztikus eszközökkel szállnak szembe a hivatásos orvostársadalommal, annak módszereivel, szemléletmódjával, világképével, s magukat ilyenkor az el nem ismert, sőt olykor az üldözött szerepében láttatják. És ők azok is, akik felismerték, illetve ráéreztek arra, hogy az embereknek hiedelmeiket tekintve *kézzelfogható* dolgok kellene, amelyek a köznapjaikban velük vannak. A természetgyógyászat könyveit a laikusok is könnyűszerrel megérthetik, s úgy érzik, általuk valódi tudás birtokába jutnak. Mindkét "egyház" profán színben tünteti fel a másikat, így próbálva kirekeszteni azt a "spiritualitás" területéről. A természetgyógyászokat az orvosok sarlatánnak, hozzá nem értőnek, a népi babona modern képviselőinek tartják, és azzal fenyegetőznek, hogy a hozzájuk forduló betegek (vagyis az azokat követő hívők), ha nem fordulnak időben szakemberhez, krónikus, gyógyíthatatlan beteggé válnak, ami ebben a gondolatrendszerben voltaképpen egyet jelent az elkárhozással. A természetgyógyászat viszont explicit módon hirdeti, hogy a valódi orvosok csak tüneti kezelést nyújtanak, a testet gyógyítják, ám mivel a betegség túlmutat a földi szférán - lévén spirituális tartalommal bíró jelenség - kezelése is csak úgy lehet hatásos, ha a transzcendens alapokat érinti. Az orvosok a hatalom és az intézmény, a természetgyógyászok pedig a hit képviselői. Íme, a középkori katolikus-eretnek ellentét egyik modern megjelenése.

Jóllehet a természetgyógyászat tanai közérthetőek, ám éppen ebből eredően kevesebb tekintélyt vívnak ki maguknak. Ugyanakkor a tudomány - ahogyan minden transzcendens dolog - az emberen túlinak a tekintélyével bír. Ezért aztán a természetgyógyász is, ha sikereket akar elérni, gyakorta kénytelen magára öltetni a tudományosság köntösét, különösképpen a külsőségekben. Egyszerű mondandóját tudományos ízű szóhasználatba csomagolja, szakralitást hordozó fehér köpenyt ölt magára, "tudományos segédeszközöket", műszereket, grafikonokat, stb. használ.

Míg a hagyományos orvoslás esetében a gyógyulás biokémiai folyamatok hatásának köszönhető, amely alkalmazása magas fokú - világi - mesterségbeli tudást előfeltételez, addig az alternatív gyógyulásnak McGuire kétféle módját különbözteti meg. A gyógyító erő vagy valamiféle transzcendens forrásból származik (ezt nevezhetik istennek, kozmikus tudatnak, univerzális életerőnek, stb.), vagy a gyógyító erőt mindenkinek saját magában kell megélnie, felélesztenie. Az első megközelítésben ezt a transzcendentális erőt megpróbálják a betegre irányítani (pl. imával, rítusokkal, kézrátétellel, energia átadással, stb.), a második megközelítésben viszont az ember a maga belső erejére kell hogy támaszkodjon, például úgy, hogy valamiféle meditációs gyakorlatok segítségével megteremti magában a belső harmóniát, avagy egyensúlyt a fizikai, érzelmi, spirituális, stb. életében, majd ezt az erőt hozza összhangba a kozmosz, a többi hívő, vagy éppen istenség erőivel.⁹

⁹ McGuire 1993: 146.

Több éves személyes tapasztalataink alapján úgy tűnik, a természetes gyógymódokban hívő ember számára minden esemény, ami nincs összhangban a hittel, jelentéktelen kivételnek minősül. Az ilyen gyógymódról nem derülhet ki, hogy rossz, legfeljebb egy adott pillanatban nem volt elég hatásos. A gyógyulatlan beteg tehát még jobban hisz, inkább csak azt bánja, hogy a csodaszer, ami mindenkin segített, épp az ő esetében nem vált be.¹⁰ Hitüket továbbá az is erősíti, hogy jobban bevonódnak a kezelésbe, mint a hagyományos gyógyászatban, ahol durván leegyszerűsítve naponta 3x1 pirula bevitelére korlátozódik a tevékenységük. A természetes gyógymódok esetében egész nap dolguk van: füstölők égetése, meghatározott étrend összeállítása és beszerzése, meditáció, stb. Ezáltal olyan fokú elkötelezettség épül ki, ami csak azáltal lenne csökkenthető, ha az ember szembesülne azzal, hogy következetlenül, ostobán, stb. cselekedett. Mivel pedig az emberek ellentmondásmentes világgépre törekednek, a bizonytalanság disszonáns érzésétől csak a folyamatos elköteleződés irányába történő elmozdulás válthatja meg őket. A rítus így - akár csak más vallási rendszerekben - itt is a kultusz gerince, a világgép elemi őrzője, mivel funkciója ugyanaz, ami mindenkor: a hívő, vagy ha úgy tetszik: törekvő, általa tartja fenn isteneit, hitét, világgépét, és önmagát.

Az egészség és tisztaság kultuszának harmadik, legfelsőbb szintje a *szellemi higiénia*. Bizonyos szempontból csupán egy hajszál választja el az előző szinttől. Az egészség kultusz révén a betegségek szellemi tartalmat kapnak, azaz túlmutatnak önmagukon. Minden nem-keresztény új vallási mozgalom (főként a New Age-hez sorolható irányzatok) teljes skáláját áthatja a tisztaság és egészség kultusza, ám ezen a szinten megjelenik ennek explicit formája is, még hozzá groteszk módon a betegségek kultuszában. A betegségeket itt ugyanis általában egyfajta furcsa megbecsülés övezi. Számos könyv jelent meg az utóbbi időben a betegségek szimbolikájáról, melyek szerint a kór valami másnemű valóságból jövő információt akar a beteg tudomására hozni.¹¹ A betegségek tehát misztikus titkok hordozói, jelek, amelyeket meg kell fejteni, hasonlóképpen ahhoz, ahogy az asztrológiában a csillagok konstellációit. A különféle kórok értelmezésekor úgy érzi a megfejtő, hogy valami rejtett létezővel lépett kapcsolatba, valami nem evilági dologgal kommunikál. A betegségek szimbolikájáról szóló könyvek ezt nyíltan ki is mondják, amikor is arról beszélnek, hogy betegségeink nem mások, mint "pszichénk", "tudatalattink", stb. nekünk szóló kódolt üzenetei. Így nem csoda, hogy ezekben a körökben sokan szinte vágnak felfedezni magukon valamilyen betegséget, hogy ezáltal kapcsolatba kerüljenek "mélyebb valójukkal", "tudatalattijukkal", "szellemi lényükkel", stb., azaz közvetlen bizonyítékot nyerjenek arra vonatkozóan, hogy a világ nem pusztán az a profán földi tér, amelyben napjainkat töltjük, hanem azon túl létezik valami másfajta valóság is. Az efféle igényeket aztán persze nem késlekedik betölteni a piac, s olyan új betegségek garmadáját "fedezik fel", amelyek számos tüneti jele lehet, ami alapján azután mindenki magára ismerhet, hogy azután üdvözüléséről alkudozhasson. Azáltal ugyanis, hogy valaki fel tud mutatni egy-két (semmiképpen sem súlyos) betegséget, saját személyiségét erősítheti meg vele, hiszen annyiban "kiválasztottnak" érezheti magát, hogy egy transzcendens valóság direkt neki küld üzeneteket.

Így első ránézésre paradox helyzet áll elő. A betegségeket a társadalmunkban ugyan titkolni kell, mindenkinek jó benyomást kell keltenie, amibe értelemszerűen nem illik bele a betegség gondolata. Ugyanakkor a betegségek, mint a "transzcendensből" jött titkos üzenetek, ezeket az embereket örömmel, kiválasztottságuk tudatával töltik el. A paradoxont az oldja fel, hogy az üzenetként értelmezhető betegségek valójában amolyan társadalmi konstrukciók, azaz olyan tünetegyüttesek, amelyek nem igazán kellemetlenek, viszont annál gyakoribbak.

¹⁰ Erről lásd pl. Buda 1995.

¹¹ Lásd többek között: Thorwald Dethlefsen, Rüdiger Dahlke, vagy Kurt Tepperwein munkáit. Ők kifejezetten a betegségek explicit spiritualizálásának modern profétái.

Megfogalmazásuk pedig olyan általános, hogy jóformán csak az nem ismer magára, aki nem akar.¹² Az igazán komoly betegségek esetén (rák, aids, májgyulladás, stb.) viszont még a legelvakultabb "hívők" is felkeresik a hagyományos orvosokat. Persze számos vallásban kimondva-kimondatlanul felmerül, hogy a betegség valójában Isten (vagy istenek) büntetése, vagy legalábbis démonoknak, rossz szellemeknek köszönhető, ám az ezoterikus irányzatoknál kialakult betegségkultusz esetében némileg másról van szó. A betegség itt már nem pusztán sorscsapás, ami ellen küzdenünk kell. A kór esély az emberi teljesség és tökéletesség megvalósítására. Meg kell érteni üzenetét, mert ezáltal kapunk feleletet arra az alapvető kérdésre, hogy mi is az élet értelme. Ezért tölti el örömmel a "hívőket" saját testük vizsgálata. Ez az alapvető szempont, ami megkülönbözteti a betegségek hagyományos vallásokban található felfogását ezekben a vallási mozgalmakban megjelenő betegségkultusztól.

A szellemi higiénia szintjén mennek végbe e "vallás" "beavatásai" is, ami alatt elsősorban bizonyos, a világképből eredő képességek megszerzését értjük. "Beavatási" eredmény például, amikor a törekvő hirtelen képes lesz az aura látására. Az aura, ezekben az irányzatokban egyfajta energiamező, ami körülveszi a testet. Ha az aura "gyenge", akkor az egyén könnyen lesz beteg, illetve befolyásolhatóvá válik, könnyen negatív hatások alá kerül. Ezért arra kell törekedni, hogy az aura "erős", "vastag", "fényes" legyen. Ahhoz, hogy ezt elérjük, "meg kell tisztítani" az aurát a káros energia hatásoktól. Ennek többféle módja van: étrend, meditáció, testmozgás, stb. Az embert háromféle aura veszi körül: 1. a fizikai testet egy "éterikus" aura, amely a test energiával való feltöltéséért felelős, 2. ezt öleli körbe egy "emocionális" aura, amely voltaképpen az asztrálest burka. Az asztrálest, egy finom test, amelyben a halál után a lélek tovább él. 3. Végül a a legkülső héjat a mentális aura veszi körül, azaz az intellektus, az elme eszköze.¹³ Látható, hogy az aura elképzelésében a testhez újra spirituális tartalom kapcsolódik; nem lehet nem észrevenni a hármasság aura elképzelésben a test, lélek, szellem hármasságának visszaköszönését.

Ugyancsak a szellemi higiénia szintjén érhető el a vallási cél is: "a tudat megtisztulása", amely alapja minden csodának és élménynek, amit ezek az irányzatok kínálnak, valamint lehetősége számos képesség megszerzésének. A Transzcendentális Meditációt ismertető egyik könyvben például ezt olvashatjuk: *"A Transzcendentális Meditáció nem közvetlenül foglalkozik a problémákkal és negatívumokkal, hanem arra teszi képessé az elmét, hogy erőfeszítés nélkül megtapasztalja a tiszta tudatosság állapotát, a lelki tisztulás legtökéletesebb formáját. A tiszta tudatosság minden fejlődés alapja. A fejlődés pedig a testi és lelki tisztulás által teljesebbé válik. Nyilvánvaló tehát, hogy a tisztulás alapvető fontosságú a fejlődés szempontjából."*¹⁴ Így a "tudat megtisztítása" már önmagában is gyógyítás, mivel a "tiszta tudat" révén lehet alámerülni a "tudatalatti csodálatos birodalmába", s ezáltal testileg és lelkileg egyaránt gyógyulni. "Tudatalattink" révén lehet elnyerni bizonyos mágikus képességeket is, amiket azután a mindennapi életben lehet praktikusán alkalmazni. Így párkapcsolatok javításában, pénzcsinálásban, karrierben, stb.

¹² Például a Candidiasis nevezetű, orvosilag nem hitelesített, ám meglehetősen divatos kórnak többek között a következők a tünetei: szem szárazság, emésztési zavarok, olykor alvás zavar, bármiféle bőr reakció (túl száraz, túl zsíros, pattanásos, kiütéses, stb.), sok édesség evés után hányinger, olykor magas, olykor alacsony vérnyomás, stb.

¹³ Lásd pl.: Choa Kok Sui Mester 2000.

¹⁴ Denniston 1996: 118. A TM egyébként sziddhi programmal is rendelkezik, azaz az abszolút tisztaság elérése lehetőséget nyújt olyan csodás képességek elsajátítására is, mint telepátia, jövőbe látás, lebegés, stb. Mindazonáltal a hívők jelentős része beéri a tisztulási gyakorlatokkal, amely tény szintén mondanivalónkat támasztja alá.

A "tudat megtisztulása" már csak azért is rendkívül fontos eleme ennek a hiedelemrendszernek, mivel ennek révén lehet visszaemlékezni az "előző életekre". Ez utóbbi is orvoslás, gyógy mód, még hozzá nem is akármilyen. Gyógy mód a szó átvitt értelmében, mert az "előző életekre" történő visszaemlékezések "mélyebb önismeretet adnak", gyógyítják a pszichét, elűzik a depressziót, értelmet adnak az életnek, és nem utolsósorban feloldják a halálfélelem adta görcsöt, mivel egy "előző élet" megtapasztalása a halhatatlanság reményét csillantja meg. Azaz a reinkarnáció hite és átélése itt a mentálhigiéné egyik igen fontos megjelenési formája. De gyógyítás konkrét értelemben is, hiszen se szeri se száma azoknak az eseteknek, amelyekben a páciensek arról beszélnek, hogy valamely jelenlegi betegségük az előző életükre történt visszaemlékezés révén gyógyult meg. Judy Hall "Reinkarnációs terápia" c. könyvében olvashatjuk például a következőket: *"A reinkarnációs terápia holisztikus terápia, ami annyit jelent, hogy nemcsak a testre terjed ki a gyógyítás, hanem a tudatra, az érzelmekre és a szellemre is. Visszaviszi a páciens a születése előtti életében, egy másik élettérbe, hogy rájöhhessen, milyen nehézségekbe ütközik jelenlegi élete során(...) A megelőző életből származó okok a jelenben főbiaként, krónikus betegségként vagy rossz fizikai állapotként, függőségként, szellemi fogyatékosként, kapcsolatteremtési zavarokként, bizonyos személyek iránti megmagyarázhatatlan vonzalomként vagy viszolygásként, visszatérő rémálomként vagy egyszerűen csak rossz közérzetként manifesztálódhatnak."*¹⁵ A betegségek egy része ugyanis "karmikus", azaz valamely előző életbeli nem megoldott probléma, vagy baj erre az életre áthozott emléke, annak mai megjelenése, a testen (ill. testben) megjelenő jele, megfejtendő üzenete. Emellett a kór esetleges "karmikus" voltának eszméje egy más funkciót is betölt: legitimálja és magyarázza a természetgyógyászat esetleges kudarcait. Terepmunkánk alatt számos esetben megfigyeltük, hogy amikor is a természetgyógyász (vagy jógi, guru, stb.) nem tud valakit meggyógyítani, akkor e fiaskót előszeretettel magyarázzák azzal, hogy az illető baja "karmikus", azaz előző életből örökölt, és mint ilyen, túl nagy volumenű ahhoz, hogy egy kúra révén kigyógyuljon belőle. A megoldást a hosszú, több életen át húzó "szellemi fejlődés" adja meg, vagyis a gyógyulás a páciens "következő életében" lesz aktuális.

Az új vallási irányzatok közös jellemzője, hogy a "tudat" áll a világmindenség középpontjában, s a tudaton keresztül pedig maga az én. Az én az Isten helyetti isten, s ezt egyes irányzatok nem győzik explicite is hangsúlyozni. Az egyik legdivatosabb mai guru, Sai Baba - némileg átértelmezve az ősi hindu misztikus tanításokat - így fogalmaz: *"Az Én az Atmára vonatkozik, amely mindig, mindenütt jelenlévő (...) Az Atma Isten. Te Isten vagy. Isten mindenütt jelenlévő. Ez az Én te vagy. Ez az Én is te vagy. Te vagy Mind."*¹⁶ A scientológia alapítója, L. Ron Hubbard is gyakorta hangsúlyozza hogy mi magunk vagyunk Isten - természetesen sokkal inkább a modern individualizmus talaján állva, semmint az archaikus-misztikus tanok értelmében. Más irányzatok ezt a mozdulatot - így például a Nyugaton oly divatos buddhizmus - burkolt formában teszik meg: Habár ősi eredetű vallási alaptanításaik a személytelen lényegre, az éntelenség tanára alapulnak, az első szám egyes személy centrumba állításával mégis annak kultuszát űzik. Az egyik legnépszerűbb buddhista tanító, Ole Nydal például a következőket mondja: *"Ugyan mi azt hisszük, hogy létezik egy én, de nem maradandó semmi sem a testből, sem a gondolatokból, sem az érzelmekből (...) A cél, amit mi keresünk, egy olyan állapothoz hasonlítható, mint amikor a hegytetőn állsz: 360 fokban látsz körbe, vagyis rendelkezél az abszolút látásmóddal, ugyanakkor lelátasz a hegy oldalára is és látod az utat, amin keresztül felértél oda. Együtt vagy a lényekkel, akikkel találkoztál az úton, ugyanakkor tudsz dolgozni azért, hogy őket is ugyanabba az örömallapotba hozd, mint*

¹⁵ Hall 1999: 13-14.

¹⁶ Najemi 1993: 56-57.

*amiben te vagy.*¹⁷ De ha nincs én, test, stb., akkor ki az aki örül? Láthatjuk az idézet nyelvi-logikai abszurditását, önellentmondását. Ráadásul ennek praktikus szintje, hogy elszigetelt egyéneknek kell törekedniük, akik mindent magukra vonatkoztatnak, s így a test, mint személyiségük hordozója jelenik meg. Persze a mi kultúránk adta kontextuson belül már maga az egyes szám első személyben történő beszéd is az én fontosságát rejti, a tartalmi részről, vagyis a szubjektum kiemelt szerepéről nem is szólva. Ugyanis e tanítások szociokulturális kontextusa egészen más, mint az ősi Keleten, s így még az eredeti tanok is egészen mást jelentenek egy modern individualista társadalomban, mint egy archaikus kultúrában. És ezt az eltávolodást csak tovább fokozza, hogy a Nyugatra került keleti irányzatok számos nyugati elemet vettek fel a kulturális idomulás, illetve az "eladhatóság" miatt. Ne tévesszen meg bennünket, hogy az európai vagy amerikai buddhizmus - vagy akár az itt virágzó hinduista eredetű irányzatok - az "én hiányát", illetőleg annak megsemmisítését, mi több: ontológiai tagadását, illúzió voltát hirdetik. Nem az én itt az illúzió, hanem éppen ellenkezőleg, annak megtagadása.

Az én-kultusz ezoterikus, új vallási megjelenésének oka nyilvánvalóan a kultúránk alapját képező, sokat emlegetett individualizmusban keresendő, s mintegy annak a spiritualitás világában történő kulturális lecsapódásaként értelmezhető. E kultusz pedig az ego fő hordozója, a test bálványában jelenik meg a legkézzelfoghatóbb módon. Nem véletlen a népszerűsége az olyan irányzatoknak, ill. módszereknek, mint amilyen a jóga, vagy éppen az agykontroll, vagy más, *közvetlenül a testhez kapcsolódó* spirituális töltetű gyakorlat. Egyáltalán, az ezoterikus, nem-keresztény új vallási mozgalmakban a vallási élet explicite is *gyakorlat*, a testgyakorlatok analógiája. Jellemző, hogy pl. a buddhizmusban a vallás követőjét nem hívőnek, hanem törekvőnek vagy gyakorlónak nevezik, s a vallás gyakorlása sem a hit gyakorlását, hanem konkrét testi (pontosabban: testre alapuló) gyakorlatokat jelöl.¹⁸ Így viszont azt mondhatjuk, hogy az én kultusza - még hozzá mindenfajta kultusza a nyugati kultúrában - voltaképpen a test kultusza, még ha az áttételesen, esetenként a legszubtilisabb, legrafináltabb formákban jelenik is meg. Ugyanakkor az én - azaz közvetve a test - e kultuszán keresztül mégis visszatér valami abból a fajta régi spiritualitásból, amit korábban a lélek (pszükhé, anima) és a szellem (pneuma, spiritus) materializmus által megsemmisített, pályán kívülre állított ideái hordoztak. A test kultuszában - ezen belül is főként az egészséghez és tisztasághoz kapcsolódó érzések, hiedelmek hálójában - számos olyan elem jelenik meg és szublimálódik szellemi szintre, amely a hagyományos spiritualitásban a szellemhez és a lélekhez kötődött. Vagyis ironikus módon a materialista világkép által generált testkultusz révén a kidobott lélek és szellem (pontosabban azok bizonyos attribútumai) kerülnek vissza a hiedelemvilágba. Persze egészen más minőségben.

Amint azt már írásunk legelején is hangsúlyoztuk, a tisztaság és egészség kultusza nem csupán egy elszigetelt vallási irányzat szerves része, hanem egész társadalmunkat átszövi, ezért óhatatlanul felmerül a kérdés, milyen is az a társadalom, ahol az egészség és tisztaság ilyen kultusza megjelenik. Hagyományos felvilágosult értékrendünk alapján azt hihetnénk, hogy az alternatív gyógymódokban való hit, illetve ez az egész kultusz az alsóbb, iskolázatlan társadalmi rétegeket érinti, akiknek ráadásul nincs elég pénze, hogy a költségesebb gyógymódokat megfizessék. Valójában éppen ellenkező a helyzet. Az ezoterikus színezetű új vallási mozgalmak, illetve azok bizonyos önállósult elemei (pl. a jóga vagy a természetgyógyászat) úgy tűnik, elsősorban éppen a középosztályt vonzzák, sőt divattá váltak a felsőbb társadalmi rétegekben is, főként a művészvilágban. (Elég itt csak arra gondolni,

¹⁷ Nydahl 1998: 26-27. A ma Nyugaton megjelenő keleti vallások - így a buddhizmus - nyugatíva válásáról, a nyugati értékrend és gondolkodásmód átvételéről ld: Farkas 1998. ill. dokumentumként Snelling 1996.

¹⁸ Ld. Farkas 1998: 98-99, 107.

hogy hány amerikai sztár lett buddhista, vagy más ezoterikus színezetű új vallási mozgalom híve az utóbbi egy-két évtizedben.) Persze a kérdés nem ilyen egyszerű, mivel egy átlag felsőtízerezbeli egyenlőre még nem lesz azonnal scientológus vagy buddhista, vagy éppen a New Age híve. A felső társadalmi osztály tagjai megengedhetik maguknak, hogy a testükre költsenek, s divatvallás ide, divatvallás oda, általában meg is elégszenek ennyivel, legfeljebb a legfelszínesebb ezoterikus elemeket (pl. az asztrológiát, vagy bizonyos keleties külsőségeket) engedik be a világukba. Az ő misztériumaik csodái egyenlőre még mindig inkább a plasztikai sebészeté, mintsem a meditációé. A középréteg (főként az alsó közép) viszont, habár a kulturális igénye természetesen meglenne rá, anyagilag ezt nem nagyon engedheti meg magának. Ezért, mintegy kompenzálásképpen, a higiéniát szublimált síkra emeli. Eddigi tapasztalataink szerint főként innen kerül ki a keleti vallások, illetve a legkülönbélebb ezoterikus irányzatok híveinek döntő többsége is.¹⁹ A társadalom alsóbb rétegeiben, a perifériára szorult csoportokban (szegény falusiak, romák, egyszerű munkások) még nem jelent meg ez a kultusz, aminek oka csupán részben anyagi, javarészt inkább kulturális. Az ő esetükben nem csak arról van szó, hogy nem tudják megvásárolni a szuper kozmetikumokat, de a kultuszhoz tartozó szokásokat sem követik. (Például a nőknél csupán a legutóbbi egy-két évben kezd divat lenni a szőrtelenység, de itt is inkább a legfiatalabbaknál, stb.) Ezekben a rétegekben nem is hódítanak a tisztaságkultuszt magukba beépítő új vallási mozgalmak, irányzatok sem. Ha vallásosak, akkor a hagyományos vallási formákat követik, s számukra az alternatív vallásosságot is a keresztény szekták jelentik. Egy szegény paraszt, roma, vagy kültelki munkás sokkal hamarabb lesz Jehova Tanúja, mint a scientológia híve, vagy buddhista. Úgy tűnik, nem csupán a tisztaság kultusza jár együtt a nem keresztény új vallási mozgalmakkal, hanem az előbbi hiánya az utóbbi hiányát is mutatja. Így az ezekben a rétegekben, közösségekben esetlegesen megjelenő "tisztaság-kultusz" (pl. a romák tisztálkodási szokásai) inkább a hagyományos rituális tisztaság keretein belül értelmezhető, aminek semmi köze nincs a fent említett jelenséghez.

Hogy mi lehet az oka az egészség és tisztaság kultuszának, nos ez nyilván sokrétű, s az okok többsége egészen triviális, sőt banális. Minden bizonnyal jelentős szerepet játszott kialakulásában, hogy a hagyományos vallásosság, vagy pontosabban: a vallásosság hagyományos formái, gondolatrendszere, főként hiedelmei és képzetei, a huszadik században hitelüket veszítették és alapjaikban rendültek meg, s annak e válságát a jelenlegi multikulturalitás csak még jobban elmélyítette. Az egymással versengő világnézetek tengerében az egyének egyedül maradtak, biztos tájékozódási pont nélkül. "Minden állításnak létrejött a tagadása, a bírálata, és az egyének magának kell megtalálnia és megalkotnia világképét. Ezt a feladatot korábban a nagy kulturális intézmények és egyházak végezték el...A vallási élmény, a transzcendencia közvetlen személyes megtapasztalása lehet az elveszett bizonyosság megtalálásának alapja. A vallási tapasztalás mai felértékelődése és elterjedése a legkülönbélebb vallási irányzatokban ezzel a bizonyosság iránti vággyal magyarázható."²⁰ Minél kevesebb szerep jut a közösségnek, minél inkább egyedül marad a hívő, annál nagyobb szüksége van az olyanféle bizonyosságra, amely belül, az egyénben van, és nem pedig kívül, valamely intézmény tekintélyében gyökerezik. Minthogy pedig az egészség és tisztaság olyasvalami, ami közvetlenül megtapasztalható, továbbá a jelenkori társadalom általában is nagy hangsúlyt helyez rájuk, nem csodálkozhatunk azon, hogy a vallás új útjait keresők is megtalálják.²¹

¹⁹ Persze ez utóbbi megállapítás inkább óvatos hipotézis, mint bizonyított tény, mivel ilyen irányú kutatások legjobb tudomásunk szerint - legalábbis itt Magyarországon - még nem készültek.

²⁰ Molnár 1998: 18.

²¹ A különféle keleti eredetű, ezoterikus új vallási mozgalmakban, illetve a New Age különféle irányzataiban mindezek mellett megjelenik egy erőteljes pszichologizálás is, azaz a tanítások pszichológiai alapú

Másrészt az embert gyermekségétől fogva tanítja a társadalom, hogyan is viszonyuljon a testéhez. Mit illik és mit nem megmutatnia a testéből, mit kell eltitkolnia, hogyan használja, stb. - a mások által meghatározott szabályok épülnek be reflexként, azaz az idegenből önmagává tett reakciók válnak belsővé. Így az ember legbelsőbb valóját a társadalom konstituálja újra, miáltal szinte minden kapcsolata elveszik igazi önmagával. Már nem értjük testünk működését, ezért szakemberekre bízunk, ám ők is csak egy-egy részletére specializálódnak, így az ember egységes egész mivolta is megkérdőjeleződik. Az egyén végképp elidegenedik saját testétől, mely mint külső irracionális hatalom nehezedik rá.²² Ez a kiszolgáltatottság azután találkozik a huszadik század materialista látásmódjával, amely mint nem létezőket száműzte a szellemet és a lelket. Így a test maradt meg egyetlen valós létezőnek, s mint ilyen óhatatlanul kiemelt jelentőségre tett szert. Minthogy azonban elidegenedett az egyéntől, könnyen válhatott a spiritualitás célpontjává. A testi tisztaság és egészség kultusz voltaképpen a test egyfajta spirituális létezővé szublimálása. Más szóval a testben kényszerűen meglelt spiritualitás fordul vissza újra a szellem és a lélek irányába.

át/újraértelmezése. Nyilvánvalóan ez utóbbi jelenség szervesen kapcsolódik az általunk vizsgált jelenséghez, főként az egészségkultuszhoz. Erről bővebben: Farkas 1998.

²² Az ember ilyenén kiszolgáltatottságáról lásd még Losonczy 1986.

Irodalom:

Buda Béla dr.:

1995 A mentálhigiéné szemléleti és gyakorlati kérdései. (újabb tanulmányok)
Budapest, TÁMASZ.

Choa Kok Sui Mester:

2000 Telepatikus önvédelem.
Budapest, Bioenergetic Kiadó.

Csóky Ákos:

2000 Antall József: a nagy beteg.
OTDK dolgozat.

Denniston, Denise:

1996 Transzcendentális Meditáció. TM. Avagy: hogyan élvezhetjük maradék(talanul)
életünket?
Szeged, Dávid Könyvkiadó.

Dethlefsen, Thorwald:

1992 A sors mint esély. Eredendő tudás a teljességről. Ezoterikus pszichológia.
Budapest, Arkánium Kiadó.

Durkheim, Emile:

1915 The Elementary Forms of the Religious Life.
London, Allen and Unwin.

Farkas Attila Márton:

1998 Buddhizmus Magyarországon avagy az alternatív vallásosság egy típusának
anatómiája.
Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont.

Featherstone, Mike:

1997 A test a fogyasztói kultúrában.
in: Featherstone - Hepworth - Turner:
A test. Társadalmi fejlődés, kulturális teória.
Budapest, Józsefvárosi könyvek.

Fromm, Erich:

1995 Pszichoanalízis és vallás.
Budapest, Akadémiai kiadó.

Goody, J.:

1961 Religion and Ritual: the definitional problem.
British Journal of Sociology 12, 142-64.

Hall, Judy:

1999 Reinkarnációs terápia.
Budapest, Bioenergetic.

Hamvas Béla:

1991 Bizonyos tekintetben.

Budapest, Életünk könyvek.

Horton, R.:

1960 A definition of religion and its uses.

Journal of the Royal Anthropological Institute 90, 201-26.

Lasch, Christopher:

1996 Az önimádat társadalma.

Budapest, Európa Könyvkiadó.

Losonczy Ágnes:

1986 A kiszolgáltatottság anatómiája - az egészségügyben.

Budapest, Magvető Kiadó.

McGuire, Meredith B.:

1993 Health and Healing in New Religious Movements.

In: Religion and the Social Order B:139-155.

The Handbook of Cults and Sects in America. Vol. 3: A-B.

Greenwich, London: JAI Press INC.

Molnár Attila Károly:

1998 Új vallási jelenségek.

in: Szekták - Új vallási jelenségek.

Budapest, Pannonica Kiadó.

Najemi, Robert:

1993 Istenember. Bevezetés Sai Baba tanításaiba.

Budapest, Sri Sathya Sai Organization Magyarországi Csoportja.

Nydahl, Ole

1998 Egy jógi 109 válasza. Válogatás Láma Ole Nydahl tanításaiból.

Budapest, MIND Kiadó.

Robertson, R.:

1970 The Sociological Interpretation of Religion.

Oxford, Blackwell.

Schalle, Albert:

1990 A vízyógyászat ABC-je.

Budapest, Arkánium.

Snelling, John

1996 Kelettől nyugatig. Tárgyilagosan a buddhista tanításról.

Budapest, Édesvíz Kiadó.

Spiro, Milford E.:

1966 Religion: problems of definition and explanation.

In: M. Banton (szerk.) Antropological Approaches to the Study of Religion.
A. S. A. Monograph no. 3.
London, Tavistock.

Turner, Bryan S.:
1997 A test elméletének újabb fejlődése.
in: Featherstone - Hepworth - Turner:
A test. Társadalmi fejlődés, kulturális teória.
Budapest, József könyvek.